

HØRINGSNOTAT: KIRKEFORLIKET – KONSEKVENSER AV EVENTUELLE ENDRINGER AV GRUNNLOVENS BESTEMMELSER OM STATSKIRKEORDNINGEN I STORTINGSPERIODEN 2009-2013

Høringssvar fra Det teologiske fakultet, Universitetet i Oslo.

Innledning

Det teologiske fakultet takker for invitasjonen om å gi et høringssvar til departementets omfattende høringsnotat om endringer i Grunnloven vedr stat og kirke. Høringsnotatet er et viktig dokument for den videre dialog om hvordan forholdet mellom kirke, stat, samfunn og folk skal utvikle seg i Norge i de kommende generasjoner. Fordi en betydelig majoritet i Norge er medlemmer av Den norske kirke, er det all grunn til at stat, regjering og norsk offentlighet engasjerer seg og kommer med innspill til dette temaet.

Det teologiske fakultet konstaterer at det er politisk konsensus på Stortinget om å endre Grunnlovens § 2 slik at Kongens kirkestyre avvikles. Dette er en stor og betydelig forfatningsendring i Norge med implikasjoner både for stat og for kirke. Diskusjonene i de kommende årene vil handle om hva denne forfatningsendringen kan bety for profilen på og innholdet i Den norske kirke.

Det teologiske fakultet mener at den åpne folkekirkelige praksis og teologi som har vært et kjennetegn på kirken må videreføres og sikres. Men denne åpne folkekirkelige praksis og teologi må forankres i gode institusjonelle ordninger for å kunne bli videreført på en god måte. Fakultetet mener at prestenes rolle, ansvar og relative autonomi vil være det viktigste å fokusere på dersom man ønsker en kirke som er forankret i dåpen og som praktiserer evangeliets radikale åpenhet. Presten er kirkens viktigste symbol i lokalsamfunnet og biskopene er fortsatt de kirkelige talspersoner som har best mulighet til å profilere kirkens evangeliske åpenhet i norsk offentlighet.

Avviklingen av Kongens kirkestyre ser så langt ut til å føre til en styrking av den kirkelige rådsstrukturen, særlig Kirkeråd, Kirkemøte og Bispedømmeråd. Dette innebærer en forskyvning innenfor den maktfordeling som så langt har vært et viktig kjennetegn ved Den norske kirke. En utvikling som innebærer store endringer i denne maktfordeling vil fakultetet advare mot, også fordi det så langt nesten ikke har vært noen offentlig diskusjon om en slik endring, verken i kirken eller i samfunnet. Fakultetet forstår det politiske forliket på Stortinget slik at man nettopp *ikke* ønsker at avviklingen av Kongens kirkestyre skal innebære en innsnevering av kirken. Derfor blir det desto viktigere å utvikle prosesser og innspill som motvirker en slik utvikling. Fakultetet foreslår derfor at departementet bidrar til å nedsette et primært fagteologisk utvalg som teologisk gjennomgår og foreslår ordninger som kan ivareta folkekirken på en best mulig måte.

Høringsnotatet dreier seg, som departementet skriver, mer om en forfatningsreform, enn om en forvaltningsreform i denne omgang. Konkret innebærer det at høringsnotatet særlig fokuserer på de endringer som følger dersom de foreslåtte grunnlovsendringene blir vedtatt av Stortinget våren 2012.

Det teologiske fakultet

Postadr.: Postboks 1023 Blindern, 0315 Oslo
Kontoradr.: Domus Theologica
Blindernveien 9

Telefon: +4722850300
Telefaks: +4722850301
postmottak@teologi.uio.no
www.tf.uio.no
Org.nr.: 971 035 854

Høringsnotatet begrenser seg også til å vurdere de endringer som kan finne sted innenfor perioden 2011-2013, den perioden stat/kirke-forliket gjelder. Fakultetet vil kommentere de viktigste endringsforslagene i siste del av sitt svar.

Kirkelige tradisjoner i Norge

I dag finner vi tre hoved-strukturer i Den norske kirke: embetsstrukturen, organisasjonsstrukturen og rådsstrukturen. Disse overlapper hverandre i en viss grad, og det er klare spenninger mellom dem, men statskirkeordningen har så langt klart å holde dem sammen uten at en har fått kirkesplittelse. Den store utfordring med tanke på den framtidige kirkeordning er hvordan dette kan videreføres når relasjonen stat/kirke endres.

Embetsstrukturen er den eldste og kan føres tilbake til i alle fall reformasjonen. Fra 1537 og til et godt stykke ut på 1800-tallet utgjorde prestene den viktigste og største del av embetsstanden og dermed av statsadministrasjonen. Lokalt representerte presten både Gud og kongen og fikk med de pietistiske reformlover på 1700-tallet flere oppgaver og mer makt. Dette endret seg med demokratiseringen og moderniseringen av det norske samfunn fra slutten av 1800-tallet og framover.

Organisasjonsstrukturen (de kristne organisasjoner) har sine røtter i 1800-tallets endringsprosesser og vekkelseskristendom. Som Jens Arup Seip har vist i *Utsyn over Norges historie*, kan de kristne organisasjonenes framvekst tolkes som en sentral del av den såkalte assosiasjonsånden som i så sterk grad bidro til å modernisere det norske samfunn.

Teologisk representerer disse organisasjonene et vidt spekter av kristendomsfortolkning, og de forholder seg til Den norske kirke på ulike måter. Ikke minst har det historisk vært sterke spenninger mellom det kirkelige embete og organisasjonene. Men til forskjell fra Sverige førte dette på 1800-tallet ikke til etablering av større frikirker. I stedet fikk man en type frikirkelig virksomhet innenfor rammen av statskirken. Utfordringen for de mange kristne organisasjonene er nå at også de rammes av den minkende oppslutning om "frivillighets-Norge".

Rådsstrukturen er den yngste. Den har sine historiske røtter i den kirkelige reformbevegelse i andre halvdel av 1800-tallet. Men starten kom først med lov om menighetsråd av 1920 (som trådte i kraft i 1922). Dermed ble disse rådene straks trukket inn i kirkestriden som var på sitt sterkeste i 1920-årene. Flere av de kristne organisasjonene var skeptiske til opprettelsen av slike råd. Lederne hevdet at det verken forelå kirkelige garantier når det gjaldt hvem som kunne velges til slike verv, eller når det gjaldt stemmerett. Dessuten var den underliggende frykt at menighetsrådene kunne tappe organisasjonene for menneskelige og økonomiske ressurser. Historien har imidlertid vist at rådene i sterk grad ble preget av folk fra organisasjonene.

Innen rammen av disse tre strukturene kommer tre ulike former for ekklesiologisk tenkning til uttrykk. "Rådsstrukturen" kan sies å speile en *synodal* kirkeordning med kirkemøte og kirkeråd på topp. Dette

svarer til forslaget fra ett av mindretallene i Kirkekommisjonen av 1908 (organiser Den norske kirke til topps!). Videre er det et visst innslag av en episkopal kirkeordning ("embetsstrukturen") som ble kraftig styrket ved opprettelsen av et bispemøte fra 1934 og framover. Samtidig framkommer det stadig synspunkter på kirkeordningen som peker i kongregasjonalistisk retning, dvs. som ønsker å styrke den lokale menighets posisjon og myndighet.

Det er på bakgrunn av denne historiske skissen man bør forstå diskusjonen om prestene som statstjenestemenn. I dag har man en situasjon som sikrer en dobbel forankring. Prestene er statstjenestemenn samtidig som bispedømmerrådet har arbeidsgiveransvaret. Denne "doble" forankringen er først og fremst av ekklesiologisk betydning. Biskopen har i dag tilsyn med prestens tjeneste etter "guddommelig rett" (CA XXVIII). Samtidig har prestene en selvstendig stilling som statstjenestemenn overfor bispedømmerrådet. Denne selvstendigheten er begrunnet i tjenestens egenart og ikke i en bestemt type statskirkeordning. Derfor er det påkrevet å utvikle bedre løsninger for prestenes fremtidige tjeneste og arbeidsgiverforankring enn det som i dag ligger på bordet.

Det vil derfor være viktig at politisk nivå bidrar til at departement, de tre teologiske fakultetene, Kirkerådet og prestenes organisasjoner trekkes inn på en god måte for å finne sakssvarende løsninger på denne utfordringen.

Grunnlovens § 16

Kirkens evangelisk-lutherske læregrunnlag er i nåværende ordning rettslig forankret i Christian Vs norske lov fra 1687, der det fastholdes at kirken er læremessig forpliktet på Bibelen, de oldkirkelige bekjennelser, Den Augsburske Bekjennelse og Luthers lille katekisme. Departementet mener det er grunn til å videreføre denne ordningen. Det teologiske fakultet synes dette er en god løsning. Det er i dette læregrunnlag man må forankre en diskusjon om hva slags kirkeordning som best kan ivareta kontinuitet og fornyelse av Den norske kirke.

I det nye utkastet til Grunnlovens § 16 heter det: "Den norske Kirke, en evangelisk-luthersk kirke, forbliver Norges folkekirke og understøttes som saadan af Staten". Denne nye formuleringen i § 16 skriver folkekirken inn i Grunnloven. For det første presiseres Den norske kirke som en "evangelisk-luthersk kirke", for det andre omtales denne kirke for første gang som "Norges folkekirke" i Grunnloven og for det tredje understreker paragrafen at denne kirken som understøttes av Staten "som saadan". Vi oppfatter "som saadan" som en påpekning av hva Den norske kirke er, en evangelisk-luthersk folkekirke. Gjennom denne påpekning fastholdes nettopp den kontinuitet som spiller så vesentlig rolle i departementets høringsnotat.

Det teologiske fakultet mener at dette forplikter kirkelige organer, teologiske fagmiljøer og relevante grupper i det norske samfunn til å komme med gode bidrag til hva en evangelisk-luthersk folkekirke i Norge skal være i kommende generasjoner. Et opplagt aspekt er at en folkekirke er en kirke som finnes tilgjengelig for alle folk, dvs. i alle områder, regioner og sokn i landet. Men en evangelisk-luthersk kirke er ikke en folkekirke bare av geografiske grunner. Dåpen er det eneste medlemsskapskriterium i Den norske kirke. Det

betyr at alle de døbte medlemmene av kirken må kunne forvente å finne en kirke de kjenner seg igjen i og som har plass for de døptes mangfoldige og uensartede livsformer.

Kirkesynets betydning

De fleste oppnevnte utvalg som har arbeidet med kirke/stat saken de siste ti årene har i hovedsak arbeidet med enten rettslige eller forvaltningsmessige sider ved saken. Et unntak er Bakkevigutvalget som leverte sin innstilling i 2004. Her ble også teologiske vurderinger innarbeidet i innstillingen. Dette var imidlertid på et veldig tidlig tidspunkt i saken. Når diskusjonen nå er vesentlig mer konkretisert, er det grunn til å gå nærmere inn på hvilke ordninger som er best med utgangspunkt i en gjennomtenkning av kirkens teologiske læregrunnlag.

Det teologiske fakultet har også merket seg Kirkemøtets vedtak KM 12/11 *Den norske kirke som evangelisk-luthersk kirke i økumenisk kontekst*: "Kirkemøtet anser en grundig ekklesiologisk samtale som nødvendig i prosessen frem mot en ny kirkeordning. Kirkemøtet ber Kirkerådet i samarbeid med Bispemøtet om å ta initiativ til dette. Med en grunnleggende forankring i en evangelisk-luthersk arv og bekjennelse, bør arbeidet søke å ivareta både økumeniske hensyn og bærende verdier for Den norske kirke som folkekirke".

Vedtaket i KM 12/11 viser at også Kirkemøtet nå er opptatt av anliggender av den typen som er reist i fakultetets høringsvar. Dette er en type anliggender fakultetet mener også departementet på vegne av norsk offentlighet bør medvirke til å få utredet og grundig diskutert. Det bør derfor snarest tas initiativ til et grundig, fagteologisk arbeid som gir råd til både departement og kirke i denne saken.

Et slikt fagteologisk utredningsarbeid må legge til grunn at Kongens kirkestyre avvikles i tråd med 2008-forliket. Det betyr at mandatet for arbeidet må være å peke på ordninger som best kan bevare folkekirkens kontinuitet innenfor en konstitusjonell situasjon der Grunnlovens § 2 er opphevet og kirkestyret er overført til kirkelige institusjoner.

I denne sammenheng er det grunn til å minne om fire saker som i nyere tid har fremstått som viktige symbolhandlinger for en evangelisk-luthersk folkekirke i Norge. Det dreier seg om biskop Kristian Schjelderups avvisning av Ole Hallesbys helveteslære i 1953, biskop Schjelderups ordinasjon av Ingrid Bjerkås i 1961, biskop Rosemarie Köhns ordinasjon av Siri Sunde i 1996 og biskop Tor B. Jørgensens ordinasjon av Silje Meisal i 2009. Fra ett perspektiv dreier dette seg om "saker" med et konkret innhold: helvete, ordinasjon av kvinner, homofile og samboere. Det alle disse "sakene" har felles, er at den aktuelle biskop ikke hadde et flertall av verken bispemøte eller kirkemøte (Sunde/Meisal) bak seg. Dersom strengt demokratiske beslutningsprosedyrer skulle ha blitt lagt til grunn, burde ingen av disse biskopene handlet som de gjorde. I dag er det ganske bred forståelse for alle handlingene og ved markeringen av Norges første kvinnelige prest deltar ledende biskop på festgudstjenesten på Senja i juni 2011. Disse eksemplene viser med all mulig tydelighet hvor viktig det er å gjennomtenke hva demokrati betyr i en kirkelig sammenheng.

Forliket fra 2008 understreker betydningen av at det kirkelige demokratiet styrkes. En forutsetning for å gjennomføre de foreslåtte grunnlovsendringene er at deltakelsen i valg til bispedømmeråd og menighetsråd øker. Dersom de valgte rådene er valgt fra et for smalt utvalg velgere, kan det oppstå situasjoner der biskopene samlet ikke representerer bredden i de døptes livsformer og erfaringer. Det kan føre til en svekkelse av folkekirken i Norge.

Samtidig er det på bakgrunn av eksemplene over også viktig å holde fast ved betydningen av biskopenes og prestenes teologiske kompetanse og selvstendighet. Det hadde ikke blitt noen ordinasjon av Ingrid Bjerkås i 1961 dersom flertallet skulle bestemme. Derfor må den fagteologiske utredningen vi her etterspør gjennomtenke de sider av kirkens ordninger som kan sikre en slik selvstendighet også når relasjonen til staten endres.

Det er god dekning i kirkens læregrunnlag for en slik tilnærming. Det alminnelige prestedømmet utelukker en todeling av kirken i geistlighet og legfolk. Alle mennesker møtes av det samme evangelium og alle er like for Gud. Derfor er læren om det allmenne prestedømmet en lære om dåpen som det eneste ordinasjonssakrament (jfr. Luthers "alt som er krøpet ut av dåpen, er allerede vigslet til prest, biskop og pave"), hvilket innebærer at enhver prinsipielt begrunnet hierarkisk kirkeordning er utelukket. Det dreier seg om en lære om den kristne frihet forstått som den enkelte troendes åndelige myndighet.

En slik lære utelukker derfor at noen ytre instans – den være seg kirkelig eller verdslig – kan binde samvittighetene ved påbud eller forbud. Teologisk er det her prester og biskoper har grunnlaget for sin selvstendighet og sin relative autonomi. Med utgangspunkt i augsburgske bekjennelse kapittel 5 er prestene gitt ansvaret for at forkynnelsen og sakramentsforvaltningen skjer slik at samvittigheten ikke bindes og at troen alene fastholdes det grunnleggende for kirken. Over innholdet i forkynnelsen og sakramentsforvaltningen har valgte organer like lite råderett som innehaverne av det kirkelige embete har det.

Det kirkelige embete har bare sin autoritet dersom det forkynner og utøver sakramentsforvaltning i pakt med denne læren. Like lite som det lar seg gjøre å utlede en bestemt (f. eks. en episkopal) kirkeordning av læren om det kirkelige embete, like lite lar det seg gjøre å utlede en bestemt (for eksempel en synodal) kirkeordning av læren om det alminnelige prestedømme.

På dette punktet adskiller den kirkelige myndighetsutøvelsen seg fra den verdslige, så vel i dens demokratiske som i dens autoritære utforminger. Likeledes finnes det, uavhengig av deltagelse ved kirkelige valg, langt snevrere grenser for valgte organers krav på å gjelde som representative for fellesskapet av de døpte i kirken enn for politiske organers krav på å representere velgernes vilje i samfunnet.

Denne typen grunnleggende teologiske utfordringer er så langt ikke på noen måte gjennomtenkt i de utredninger som er blitt fremlagt i stat/kirke-saken. Dersom de ikke gjennomtenkes, kan resultatet bli at avviklingen av Kongens kirkestyre samtidig fører til en nedbygging av den folkekirken som er forankret i

dåpen og læren om det allmenne prestedømmet. Fakultetet forstår det inngåtte politiske forliket slik at en endring av folkekirkens profil og innhold ikke er hensikten med forliket. Understrekingen av betydningen av kontinuitet i høringsnotatet forsterker dette inntrykket. Derfor er det viktig nå å gi prioritet til den teologiske gjennomtenkningen av den norske folkekirken. Det vil være et viktig bidrag til å forankre den folkekirken som nå er gitt en konstitusjonell plass i den nye § 16 i Grunnloven.

Rettssubjekt og rammelov

Spørsmålet om Den norske kirke skal være eget rettssubjekt må også forankres i den samme type teologisk refleksjon som det er redegjort for ovenfor. Rettssubjekt er i utgangspunktet et klassisk juridisk tema, men i den sammenhengen det er reist i debatten, har temaet også ekklesiologiske og teologiske aspekter. Utfordringen er hvordan et kirkelig rettssubjekt kan ivareta mangfold og demokrati. Det er ikke sikkert at tenkningen om rettssubjekt er den mest egnede for å ivareta hensynet til mangfold og demokrati. Uansett bør i så fall avveiningen mellom ulike rettssubjekters uavhengighet gjennomtenkes.

Dette henger igjen sammen med spørsmålet om Stortinget skal forankre lovgivningen for den nye norske kirke i en kortfattet eller noe bredere rammelov. Det er hevdet at rammeloven skal være kortfattet fordi Stortinget som en ikke-konfesjonell institusjon ikke har myndighet til å beskrive Den norske kirkes ordninger på en måte som berører dens læregrunnlag. Men allerede den situasjon at det finnes en rekke eksisterende rettssubjekter i dagens norske kirke innebærer at en rammelov ikke kan være knapp. Loven må fremstille hvordan man skal finne ordninger som balanserer ulike typer rettssubjekt i Den norske kirke. Saken er jo at soknet har vært eget rettssubjekt helt siden 1851 i den forstand at det har vært utvilsomt eier av kirke og kirkegård. Kirkeloven av 1996 gjør soknet til et eget rettssubjekt helt generelt.

Den norske kirke består dermed allerede av rundt 1280 egne rettssubjekter, soknene, og dessuten en lang rekke organisasjoner og institusjoner. Når den nye § 16 i Grunnloven sier at bestemmelser om Folkekirkens ordning fastsettes ved lov, blir det et meget viktig anliggende for loven å bestemme i detalj forholdet mellom det store rettssubjektet og de mange små. Spørsmålet vil være i hvilken utstrekning Kirkemøtet skal få anledning til å gripe inn i de små rettssubjekters selvstendighet. Det er derfor vanskelig å tenke seg at man skal kunne sikre maktfordeling og desentralisert struktur i kirken med en kortfattet rammelov. Som eget rettssubjekt utøver ikke Kirkemøtet statlig myndighet, men har fått sin ordning fastsatt i lov på samme måte som en kommune, stiftelse eller et aksjeselskap. Så lenge man ikke forandrer på finansieringsordningen, vil det vel også kunne sies at vi får en kirkekommunal lov.

Det teologiske fakultet mener derfor at det vil være viktig å gjennomtenke hva det er teologisk rimelig at en ny rammelov inneholder. Kirkens læregrunnlag, de ulike rettssubjekter, mangfoldet i samspillet mellom embete, råd og organisasjon kan være viktige forhold å markere i en slik rammelov. Fakultetet mener det politiske forliket og betydningen av folkekirkens kontinuitet gjør det rimelig at rammeloven inneholder denne typen beskrivelser. Det vil være viktige bidrag til en videreutvikling av en norsk folkekirke basert på dåp og allment prestedømme.

Den norske kirke har historiske tradisjoner hentet både fra en synodal, kongregasjonalistisk og en episkopal innflytelse. Om man ønsker å sikre folkekirken som kontinuitet må kirkens mangfold sikres ved at alle de eksisterende tradisjoner balanseres godt mot hverandre i en ny kirkeordning. Det vil føre til en type maktfordeling som på en god måte kan ivareta folkekirkens åpenhet.

Interim og kontinuitet

Stortingsforliket fra 2008 om endring i relasjonen stat/kirke er innbyrdes motsetningsfullt. Kongens kirkestyre skal oppheves, likevel skal prestene fortsatt være statstjenestemenn og kirken skal ikke være eget rettssubjekt. Logisk og juridisk er dette ikke forenelige krav. Men fakultetet tolker forliket som et uttrykk for at den åpne norske folkekirken skal videreføres selv om Kongens kirkestyre avvikles. For å lykkes i denne ambisjonen må det nå arbeides grundigere med de konkrete og prinsipielle kirkeordningsspørsmålene og gi dem en løsning som sikrer den folkekirken et samlet politisk miljø ønsker. Ovenfor har fakultetet pekt på viktige anliggender som før imøtekommes for å lykkes i denne ambisjonen.

Departementets høringsnotat gjelder eksplisitt resten av den periode forliket omfatter, dvs. til utgangen av 2013. Det vektlegges at tiden etter 2013 kan innebære mer dyptgripende endringer enn det legges opp til i notatet. Fakultetet mener at de løsninger som velges for interimperioden også må peke fremover for tiden etter 2013. Derfor er det tvingende nødvendig at de teologiske refleksjoner vi har fremhevet utvikles videre i løpet av forlikperioden. Det vil være alt for sent å vente med dem til etter at forlikperioden er utløpt.

Utfordringen på både kort og lang sikt vil være å etablere ordninger, styringssystemer og en samhandlingskultur som ivaretar og fremmer den bredde og åpenhet som bør prege den norske folkekirken også i kommende generasjoner. Fakultetet mener at en viktig forutsetning for å lykkes i dette er å forankre det mangfold som statskirkeinstitusjonen har hatt eksplisitt i kirkens egne styringsorganer.

Det teologiske fakultet vil på denne bakgrunn fremholde at Departementets grunnleggende formuleringer om at forfatningsendringene "skal kunne gjennomføres på en måte som imøtekommer behovet for kontinuitet" (6) er viktige for den videre utviklingen i saken. Fakultet tolker henvisningen til kontinuitet som en ambisjon om å videreføre sentrale verdier i den evangelisk-lutherske kristendommen i lokalsamfunn, sogn og nasjon. På denne bakgrunn mener Det teologiske fakultet at det er en klok løsning og ikke skynde seg mer i denne saken enn det er teologisk dekning for. Kirken vil tjene på at det finnes løsninger som ivaretar de hensyn som er nevnt over. Det er ikke minst disse som kan sikre den kontinuiteten som høringsnotatet med rette fremholder betydningen av.

Trygve Wyller
Dekan